

Perttu Vartiainen

* 17.5.1953 † 30.7.2017

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTON yhteiskuntamaantieteen emeritusprofessori ja pitkäaikainen kotiyliopistonsa rehtori Perttu Vartiainen menehtyi kotikaupungissaan Joensuussa vaikeaan sairauteen sunnuntaina 30. heinäkuuta 2017. Suomalaisen Tiedeakatemian jäsen hän oli vuodesta 2002 lähtien. Vartiainen oli määrätietoinen uudistaja, joka vaikutti merkittäväällä tavalla maantieteen, aluepolitiikan ja yliopistolaitoksen kehitykseen.

Vartiainen osallistui aktiivisesti kotimaisen maantieteen kehitystyöhön kansainvälisiä uudistussuuntauksia esittelemällä ja niiden eräitä kantavimpia linjauksia edelleen jalostamalla. Tutkijana hänen keskeisiä inspiraationlähteitään olivat pohjoismainen *kritisk samhällsgeografi*, länsisaksalainen teollisuuskapitalismin maantiede sekä brittiläinen spatiaalisten työnjakojen ja yritysjärjestelmien tutkimus. Hän myös toimi pohjoismaisessa yhteiskunta- ja maantieteessä keskeisenä kokoonkutsujana ja metodologisena keskustelijana.

Teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen rinnakkainen kehittäminen oli Vartiaisen maantieteellisen työn perustava piirre. Muuttoliiketutkimus sekä yhdyskunta- ja aluerakenteen muutosten seuranta Pohjois-Karjalassa ja Joensuun seudulla edis-

tyivät yhtäaikaisesti alueteoreettinen ajattelun täsmentymisen kanssa. Erityisesti paikallinen yhdyskuntatutkimus sai vahvan teoreettisen perustuksen: vuonna 1984 julkaistussa 590-sivuisessa väitöskirjassaan *Maantieteen konstituoitumisesta ihmistieteenä* hän hahmotti paikallisuuden yhtäaikaisesti sekä yhteiskunnallisen työnjaon että ihmisten päivittäisten arki-rutiinien vuorovaikutuskenttänä. Tämä lähestymistapa sai 1980-luvun loppupuolella tukea brittiläisen uuden aluemaantieteen ja niin sanotun lokaliteettitutkimuksen noususta.

Myös ihmisen luontosuhteen maantieteellisen tutkimuksen edistäminen oli Vartiaisen tutkimustyössä alusta lähtien näkyvässä asemassa. Luonnon maantiedettä uudistavat ajatukset saivatkin 1970- ja 1980-lukujen taitteessa aikaan vilkkaan keskustelun kotimaisten kollegoiden piirissä. Uudistustyö nosti lopulta otsikkotermiksi ”ekologisen maantieteen”, joka tutkii luonnon yhteiskunnallisia merkityksiä erilaisten intressien ja etujen ristiriitaisilla kentillä. Maantieteen tehtäväksi asetui tutkia sitä, miten eri intressien mukaiset luontotekijät järjestyvät alueellisesti ja missä määrin ne todella muodostavat merkityksellisiä aluekokonaisuuksia.

Empiirinen tutkimusote korostui Vartiaisen tultua valituksi Helsingin suunnittelumaantieteen oppituoliin vuonna 1993. Suunnittelumaantiede sai nyt yhteiskunta- maantieteellistä latausta. Aluesuunnittelun rinnalla aluekehittäminen ja -vaikuttaminen korostuivat. Samalla yhdyskuntien paikallinen kehitys ja kehittäminen yhdistyivät näkyvästi kansainvälisiin ja maailmanlaajuisiin muutokskulkuihin. Paikallisen ja globaalin muutoksen yhteenkietoutumisen tutkimus jatkui edelleen Vartiaisen palatessa vuonna 1994 Joensuuhun yhteiskuntamaantieteen professuuriin, nyt tarkennetusti seutuistumisen ja kaupunkiverkkojen parissa.

Koko tuon pitkän, 1970-luvulta alkaneen maantieteen uudistusvaiheen silmiinpistäväenä piirteenä Vartiaisen tutkimusotteessa, kuten myös hänen yhteiskunnallisissa ja työyhteisöllisissä rooleissaan, korostui intohimoinen keskusteleminen ja yhteiskunnallisen dialogin käyminen. Hän ohjasi niin Terran, Aluesuunnittelun, Alue ja Ympäristön ja Nordisk Samhällsgeografisk Tidskriftin sivuilla kuin kotimaisissa kokouksissa ja pohjoismaisilla kriittisen maantieteen symposiumeissa puhetta tieteenalan uudistustarpeisiin omalla laajalla asiaosaamisellaan – ja esitystyylillään. Argumentaatio oli tarkkaa ja täsmällistä, käsitteellisesti hiottua, ja samalla uusia tutkimusnäköaloja ja -tehtäviä avaavaa.

Perttu Vartiaisen mielenkiinto kohdistui yhä enemmän aluekehitykseen ja aluepolitiikan käytäntöihin 1990-luvulla. Hän olikin ratkaisevassa roolissa, kun suomalaista aluepolitiikkaa uudistettiin. Lähes poikkeuksetta kaikissa viime vuosikymmenien aluekehitystä käsittelevissä kirjoituksissa Vartiainen mainitaan keskeiseksi vaikuttajaksi suomalaisen aluepolitiikan

murrosvaiheessa 1990-luvulla, kun vanhasta aluevyöhykkeisiin perustuvasta aluepolitiikasta siirryttiin paikallisia voimavaroja korostavaan alueelliseen kehittämiseen.

Tutkijana hän perehtyi syvällisesti aluekehityksen muutoksiin, aluepolitiikan käytäntöihin ja aluekehityksen teorioihin, mitä tietämystä hän hyödynsi sekä opetuksessaan että aluepoliittisen asiantuntijan roolissaan. Teoreettinen lukeneisuus ja luetun soveltaminen olivat Vartiaisen tavaramerkkinä kaikissa hänen tekemisissään niin opetuksessa ja tutkijantyössä kuin käytännön aluepolitiikan kehittelyssäkin. Sekä empiirinen tutkimus ja opetus että soveltavat aluepoliittiset puheenvuorotkin perustuivat aina kohteena olleen teeman käsitteelliseen haltuunottoon.

Aluepolitiikan käytännön kehittäjänä hänen merkittävimpänä ansionaan voidaan pitää uusien käsitteellisten avausten, alueellisten hahmotelmien ja luokittelumenetelmien tuomista poliittisille areenoille. Osin oma-aloitteisesti ja osin ministeriöiden pyytämänä hän hahmotteli 1990-luvulla uutta aluejärjestelmän mallia, joka perustui empiirisesti todennettuun kehitykseen ja kansainvälisiin virikkeisiin. Siitä muodostui nopeasti uuden ohjelma-perustaisen aluepolitiikan keskeinen alueellinen runko.

Jos Perttu Vartiaisen aluepoliittinen ajattelu pitäisi tiivistää kahteen käsitteeseen, ne olisivat seutuistuminen ja kaupunkiverkko. Empiirisissä tutkimuksissaan hän osoitti, että teollisuusvetoinen kaupungistuminen taittui ja kaupunkiseuduista tuli aluekehityksen ja väestönkasvun ydinalueita 1970-luvulta alkaen. Kaupunkiverkko puolestaan kuvasi yhdyskuntajärjestelmän vuorovaikutteista kehitysprosessia, kun siirryttiin globaalin tieto-

yhteiskunnan kehitysvaiheeseen 1990-luvulla.

Vartiaisen kaupunkiseutuihin ja -verkkoihin perustuvasta aluejäsenyyksestään tuli suomalaisen kaupunki- ja innovaatiopolitiikan runko. Käsitteet sopivat hyvin paikallista aloitteellisuutta ja alueellisia voimavaroja korostavan uuden aluepolitiikan työkaluiksi. Tärkeimpiä käytännön sovelluksia olivat valtakunnalliset osaamiskeskusohjelma sekä aluekeskusohjelma, joissa molemmissa tavoitteena oli paikallisiin voimavaroihin nojautuen hajauttaa kasvua eri puolilla maata sijaitseville ja verkostoituneille kaupunkiseuduille. Viimeisinä vuosinaan Vartiainen oli palamassa osaamislähtöisen aluekehittämisen kysymyksiin, ja hän toimi muun muassa neuvonantajana aluekehittämisen konsulttitoimistossa.

Alun perin Perttu Vartiaisen valinta Joensuun yliopiston rehtoriksi saattoi olla hienoinen yllätys mutta ei vahinko, mistä kertovat hänen kolme sitä seuraavaa rehtorikauttaan. Vartiainen oli nopea omaksumaan laajoja asiakokonaisuuksia, ja hän kykeni ennakoimaan ja visioimaan tulevia kehityskulkuja. Hän oli utelias, puhelias ja luki valtavasti tehden töitä itseään säästelemättä. Hän pystyi sujuvasti vaihtamaan rehtorin roolin Pertuksi ja takaisin, ja tällä ihmiskasvoisella johtamisella Vartiainen saavutti nopeasti koko yliopistoväen luottamuksen. Vaativimman haasteen ja vastuun äärelle hän pääsi Joensuun ja Kuopion yliopistojen yhdistämisessä. Jälkikäteen arvioituna Vartiainen onnistui tässä varsin kipeitäkin päätöksiä sisältäneessä urakassa vähintäänkin hyvin.

Perttu Vartiaisen tutkimus oli painottamassa tiedeinstituutioiden ja aluekehityksen suhteisiin rehtorikutsun tullessa. Rehtorikausinaan Vartiainen kehitti myös eri-

tyisen hyvän osaamisen eri tieteenalojen kulttuureista, minkä vuoksi hän saavutti arvostetun asiantuntijan aseman niin kansallisissa kuin kansainvälisessä tiedepolitiikassa. Näihin teemoihin hän palasi myös loppuvuosiin. Vartiaisen myöhäiskauden yliopiston ja yhteiskunnan suhdetta käsitellyt kirjallinen tuotanto voidaan asettaa hänen itsensä esittämää mallia soveltaen kolmelle yliopiston ja ympäristön kehälle, jotka luontevasti tämentyivät tavoitteenasetteluina: kansainvälisesti kilpailukykyinen, kansallisesti uusiutumiskykyinen ja alueellisesti yhteistyökykyinen yliopisto.

Perttu Vartiaiselle kertyi luonnollisesti suuri määrä kansainvälisiä, kansallisia ja maakunnallisia asiantuntija- ja luottamustehtäviä aluekehittämisen, kaupunkipolitiikan ja yliopistojen yhteistyön piirissä. Hän toimi lukuisissa maakunnallisissa toimielimissä ja oli pitkään Suomen kulttuurirahaston Pohjois-Karjalan rahaston hoitokunnan puheenjohtaja. Monista palkinnoista ja huomionosoituksista voidaan mainita tasavallan presidentin hänelle myöntämät Suomen Valkoisen Ruusun ja Suomen Leijonan ritarikuntien komentajamerkit sekä Suomen ortodoksisen kirkon Pyhän Karitsan Ritarikunnan I. luokan ritarin arvonimi. Lisäksi Vartiainen johti vuoden 2006 presidentinvaaleissa Tarja Halosen uudelleenalintaa kannattavaa maakunnallista kansalaisvaltuuskuntaa. Kansainvälisiä huomionosoituksia olivat puolestaan Petroskoin valtioniopiston myöntämä kunniatohtorin arvo sekä Suomen ulkoasiainministeriön antama Chilen kunniakonsulin arvonimi.

Perttu oli kotoisin maatilalta kaupungin lähimaaseudulla. Kotikulmien maaseutu urbanisoitui, mutta juuri siitä tuli myö-

hemmin hänen keskeinen tutkimuslaboratorionsa ja käsitteellisen inspiraation lähteensä. Toisaalta isän varhaisen poismenon jälkeen maatala suuntautui pienimuotoiseen matkailuun, mikä avasi tilan lapsille poikkeuksellisen näköalan ja mahdollisuudet kansainvälistymiseen. Tämä loi kasvualustan ennakkoluulottomalle ja rohkealle uudistajalle, joka jo nuorena tutkijana haastoi näkyvästi alansa professorit. Sitä seurasi maantieteen paradigmaattinen laajentaminen yhteiskuntatieteeksi sekä siitä seuranneet sovellukset, jotka ovat jatkuvasti uudistaneet suomalaisen aluepolitiikan lähestymistapoja. En-

simmäisten joukossa hän myös rakensi kansainvälisen maisteriohjelman pienelle ainelaitokselle. Mittava uudistajan työ täydentyi Itä-Suomen yliopiston perustamisessa. Samalla hän uudisti jatkuvasti omaa osaamistaan ja ajatteluaan. Radikaalista maantieteilijästä kehkeytyi innovatiivinen aluekehittäjä ja yliopistomaailman vanhempi valtiomies.

Liperin Ylämyllyllä, Leinosenlammen rannalla, sijainneelta kotitalta saadut elämänevät olivat kestäviä: Perttu oli yhdyskunnan mittakaavan huomioonottava tutkija, helposti lähestyttävä ihminen sekä perhekeskeinen isä, isoisä ja puoliso.

*Jarmo Kortelainen,
Ari Lehtinen, Ilkka Pyy*